

Muzafferüddin Kökbörü (1156-1232): Yetimlere sütanneler tayin eden devlet adamı

Haldun Eroğlu

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Genel Türk Tarihi Araştırma Görevlisi

SUMMARY: Eroğlu H. (Department of General Turkish History, Ankara University Faculty of Language, History and Geography, Ankara, Turkey). Kökbörü, a XIIth century statesman who provided wet-nurses for orphan babies. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi* 2003; 46: 80-82.

Muzafferüddin Kökbörü, the head of Erbil Principality (Atabeylik), was a famous Turkish statesman in the XIIth century. He was reknown world-wide for his important social achievements, a great part of which involved his special activities in opening the child care center and a variety of reformatories for abandoned children as well as other social institutions such as mosque, guesthouse and hospital in the Erbil Principality. He also provided wet-nurses for orphan babies.

Key words: Muzafferüddin Kökbörü, wetnurses, history of pediatrics.

Erbil Atabeyliği (1146-1232) bugünkü Irak'ın kuzeyinde yer alan ve yüzyıllardır Türk nüfusunun yaşadığı Erbil'de XII. yüzyılda kurulan bir Türk Atabeyliğidir. Atabeyliğin kurucusu Muzafferüddin Kökbörü'nün babası Zeynüddin Ali Küçük, Musul Atabeyi Nureddin Zengi tarafından Musul valisi olarak görevlendirilmişti. Zeynüddin Ali Küçük, 1167 yılında hayatının son yıllarına doğru sağırlığı ve körlüğünden dolayı Atabeyliğini Musul valisi olan Mevdud'a bırakarak Erbil bölgesine çekildi. Kendisi Musul'da iken ailesi Erbil'de bulunan Zeynüddin Küçük Ali, Erbil merkez olmak üzere Şehrizar, Hakkari, Sincar, El-Hamidiye, Tekrit ve Harran merkezli atabeyliğini yönetmeye başladı. Zeynüddin Küçük Ali Musul'u, Mevdud'a bırakırken bunun karşılığında oğlu Muzafferüddin Kökbörü'nün Erbil'de kendinden sonra yerine geçmesi garantisini aldı. Zeynüddin Ali öldüğünde 14 yaşında olan Muzafferüddin Kökbörü'nün, Erbil valisi Mücahidüddin Kaymaz ile arası açılınca yerine kardeşi Yusuf bin Ali Küçük getirildi. Daha sonra Kaymaz'ın Erbil'den çıkarılması üzerine Muzafferüddin Kökbörü tekrar başa geçti.

Beg-Teginliler de denilen Erbil Atabeyliğinin başına geçen Muzafferüddin Kökbörü önce Seyfüddin Gazi'nin hizmetinde bulundu. Daha sonra 1187 yılında Selahaddin Eyyübî'nin hizmetine girerek karşılığında Urfa'yı aldı. 1185 yılında da Selahaddin Eyyübî'nin kardeşi ile

evlendi. 1193 yılında Selahaddin Eyyübî'nin ölümünden sonra bağımsız bir Atabey oldu. Harizmşah hükümdarı Celalüddin Harizmşah'ın saldırısına da uğrayan Kökbörü önce onun himayesine girdi. Daha sonra Moğollar'ın Erbil bölgesine girmesi ile Kökbörü büyük bir sıkıntı yaşadı. Musul askerini de yanına alan Kökbörü gelen Moğol ordusuna karşı savaş hazırlıklarına başladı. Ancak Moğolların Azerbaycan'a doğru yönelmeleri sonucunda hiçbir savaş yapılmadı. Atabey Kökbörü bu tehlikeli durumu zararsız atlatmış oldu. Daha sonraki dönem bir süre de Anadolu Selçuklularının egemenliğine giren Erbil Atabeyliği, Muzafferüddin Kökbörü'nün 1232 yılında ölümü ile kendisinden sonra evlâdının (vârisi) olmaması üzerine vasiyeti gereğince toprakları Abbasi Halifeliğine intikal etti¹⁻⁶. Ancak Muzafferüddin Kökbörü'nün ölümünden sonra Halife El-Muntasır'ın adamları şehri almak isteyince Erbil, hemen teslim olmayı reddedi. Bunun üzerine Halife Şerafeddin İkbâl komutasındaki askerî kuvvetle Erbil şehrini zorla ele geçirdi⁷.

Erbil Atabeyi Muzafferüddin Kökbörü'nün, siyasi kimliğinin yanısıra en önemli özelliği sosyal işlere verdiği önemdi. O'nun için hayatta en önemli iş sadaka verip muhtaç olanlara yardım etmek ve hayır işleri ile uğraşmaktı. Erbil şehrine onun zamanında hastaneler, camiler, medreslere, çarşılar yapıldı. Yaptırdığı bu hayır kurumlarının masraflarını karşılamak üzere vakıflar kurarak

gelirlerini yaptırdığı bu hayır kuruluşlarına tahsis ettirdi⁴. Muzafferüddin Kökbörü'nün hemşehrisi İbn Halikan'ın verdiği bilgiye göre Erbil'de Şafiler ve Hanefiler için bir Medrese yaptırdı⁸.

Musul'un her tarafında her gün ekmek dağıtıran Kökbörü, hasta ve körler için de dört adet *Hankâh (Darülaceze)* yaptırdı. Bu hankâhların her birine ziyaretlerde bulunuyor oradakilerle sohbet ediyor ve şakalaşıyordu. Erbil'de bir de hastahane yaptıran Kökbörü aynı zamanda haftanın iki günü, Pazartesi ve Perşembe günleri, yaptırdığı bu hastaneyi ziyaret eder, hastaların herbirini tek tek dolaşır, ihtiyaçlarını sorar, şikayetlerini dinler ve eksikliklerin giderilmesi için talimatlar verirdi. Hatta İbn Hallikan'a göre, burada kalanlar için ayrılan paralardan daha fazlasının verilmesi içinde talimatlar verirdi⁹. Muzafferüddin Kökbörü'nün yaptırdığı hastanede 1225 yılında ölen İbrahim bin İsmail bin Mehmet adlı tabip göz hastalıkları tedavilerini yapıyordu. Ayrıca bu hastanede tedavi görenlerin muhtaç durumda olan yakınlarına da nafakalar gönderilirdi.

Muzafferüddin Kökbörü, senede iki kere Suriye sahillerine gönderdiği adamları vasıtasıyla Haçlı mücadelesinde esir düşen müslümanların olduğu gibi kendi topraklarından oralara gitmiş olan gayrimüslimlerin de fidye karşılığı serbest kalmasını sağladı. Bunun dışında her sene kendi bölgesinden hacca gidecekler için seferler düzenler ve bu yolculuk sırasında güvenlik sağlamak amacıyla muhafızlar görevlendirir, hac sırasında hastalananlar ve muhtaçlar için para gönderirdi. Ayrıca hac bölgesindeki su ihtiyacını gidermek için ilk kez sarnıçlar yaptırarak hacılara su dağıttıran yine odur¹⁰.

Kökbörü tarafından Erbil'de yaptırılan *Misafirhâne* de önemli hayır kuruluşlarından. Bu misafirhanede herkese kalma imkanı verilirdi. Erbil'e gelen herkes orada yer içer ve günlerce kalırdı. Gelenlerin zengin, fakir, yoksul olmasına bakılmaksızın her türlü ihtiyaçları karşılanırdı. Hatta ziyaretçiler, bu misafirhaneden ayrılacakları zaman yol ihtiyaçları için kendilerine yol paraları dahi verilirdi. İbn Halikan, Muzafferüddin Kökbörü'nün bu misafirhaneye de uğrayarak ziyarette bulunduğunu kaydeder⁹.

Muzafferüddin Kökbörü ayrıca dul kadınlar için bir sığınma evi de denilebilecek bina inşa ettirmişti. Bununla birlikte belki de en önemli özellik olarak ortaya çıkan ve örnek teşkil eden hayır işlerinden birisi kimsesiz ve bakıma muhtaç çocuklar için *Çocuk Yetimhanesi* ile sokak

çocuklarının kalabileceği *Bakımevi* yaptırmış olmasıdır. Daha da önemlisi yaptırdığı bu Yetimhane de kalan kimsesiz çocukların her türlü ihtiyaçlarının giderilmesi için onlara *Sütanneler* tayin etmesidir^{3,6,9,10}.

Muzafferüddin Kökbörü'nin yaptırdığı bu hayır kurumlarında harcanmak üzere ayırdığı paraların miktarları kaynaklarda yer almaktadır ki, bu bilgilere göre ayrılan paraların miktarları; mevlid için 300.000, esirlerin kurtarılması için 200.000, darüacezeler için 100.000, misafir-haneler için 100.000, Mekke'ye su getirmek için ise 30.000 dinardır^{9,10}.

Şair ve faziletli kişilere ve onların sohbetlerine büyük önem veren Muzafferüddin Kökbörü, belirli aralıklarla bu kişilerle toplanır, sohbetlerde de bulunurdu. Bunun yanı sıra İslam dünyasında bir gelenek haline gelen ve *Mevlid-i Nebevi* adı ile anılan Peygamberin doğum gününün büyük şenliklerle kutlanmasını gerçekleştiren ilk kişidir^{4,6,11-13}.

Genelde Türk devlet adamlarının özelde ise Erbil Atabeyi Muzafferüddin Kökbörü'nün uygulama sahasına koydukları en önemli özelliklerden birisi de hayır işlerinde bulunmaktı. Bu uygulama bugünün terminolojisiyle, sosyal devlet anlayışının en güzel örneğidir. Türk Devlet adamlarının her şeyden önce tebasının koruyucusu olarak kendilerini gördükleri, bu anlayışın tezahürü olarak ihtiyaç sahibi olanların her türlü gereksinimlerini yerine getirmeyi görev kabul ettikleri görül-mektedir.

Teşekkür

İbn Halikan'ın Vefâyâtü'l-Âyân adlı Arapça kaynaktan tercümelerde yardımcı olan Prof. Dr. Eşref Buharalı'ya teşekkür ederim.

KAYNAKLAR

1. İbn Halikan. Vefâyâtü'l-Âyân (Yayınlayan: İ. Abbas), Beyrut, 1968; IV: 113.
2. İbnü'l-Esir. El-Kamil Fi't-Târih (Çeviren: A. Ağırçık, A. Özaydın; Redaktör: M. Tulum), İstanbul, 1987; XI: 268, XII: 58, 465.
3. Kafesoğlu İ. Erbil Atabeyliği: Beg-Teginliler (1146-1232). Türk Dünyası El Kitabı Cilt I, Ankara, 1992: 295.
4. Merçil E. Müslüman Türk Devletleri Tarihi. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991: 233-235.
5. "Begtiginliler" maddesi. MEB Yayınları İslam Ansiklopedisi II: 449-450.
6. Alptekin C. Erbil'de Türk Atabeyliği – Begteginliler. Türklük Araştırmaları Dergisi, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi 1987; 3: 1-10.

7. Kafesoğlu İ. "Kök-Böri" maddesi. MEB Yayınları İslam Ansiklopedisi VI: 890.
8. İbn Halikan, a.g.e., IV: 116.
9. Turan O. Selçuklular Tarihi ve Türk İslam medeniyeti. İstanbul: Bođaziçi Yayınları, 1993: 349.
10. Ünver S. Selçuk Tababeti XI-XIV. Asırlar. Ankara, 1940: 23-24.
11. Ünver S. Musul Erbil'de Gökbörü Kuruluşları. Dirim 1975; 5: 242-243.
12. Kafesoğlu İ. Türk Milli Kültürü. İstanbul: Bođaziçi Yayınları, 1993: 364.